

## Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)



Alberto Caracciolo, ROMA. Una capitale singolare

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.613](https://doi.org/10.12681/mnimon.613)

## Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ Μ. Χ. (1987). Alberto Caracciolo, ROMA. Una capitale singolare. *Μνήμων*, 11, 322-324.  
<https://doi.org/10.12681/mnimon.613>

Alberto Caracciolo,  
*ROMA*  
*Una capitale singolare*  
έκδ. Π Mulino  
Μπολόνια 1985  
214 σελ.



Οί εκδόσεις μεγάλου σχήματος με έγχρωμη εικονογράφηση, ιδιαίτερα γύρω από τις ιστορικές πόλεις, είναι συνήθως έργα αρχιτεκτόνων - πολεοδόμων ή ιστορικών της τέχνης. Σε μια προσπάθεια διεύρυνσης αυτής της οπτικής ο Ιταλικός έκδοτικός οίκος Π Mulino εγκαινίασε το 1984 μια σειρά αφιερωμένη στις μεγάλες ιστορικές πόλεις της 'Ιταλίας. Το πρώτο βιβλίο της σειράς αυτής από τον Fernand Braudel σε συνεργασία με τον φωτογράφο Folco Quilici ήταν αφιερωμένο στην Βενετία. 'Ο Alberto Caracciolo, καθηγητής της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης, συνεργάστηκε την επόμενη χρονιά με τον ίδιο φωτογράφο στο βιβλίο για την Ρώμη.<sup>1</sup> Σ' αυτό το βιβλίο, όπως και στο προηγούμενο, η ιστορική άποψη, σχολιασμένη από τις φωτογραφίες, ψάχνει τις συνέχειες και ασυνέχειες στην μακρόχρονη κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Προβάλλει το ερώτημα για το πόσο μεγάλη είναι η απόσταση απ' αυτό που είναι σήμερα η Ρώμη και από εκείνο που πιστεύει ότι αντιπροσωπεύει μέσα από την μακρόχρονη ιστορία της. 'Ο μύθος των ιστορικών πόλεων, σε μεγάλο βαθμό δημιουργήμα των ξένων, των ταξιδιωτών, αναζητά την ιστορική του εξήγηση και μέσα από το πρόβλημα του αναπτυσσόμενου Βορρά και του υπό ανάπτυξη Νότου, έτσι η Ρώμη αλλάζει στρατόπεδο ανάλογα και με την θέση αυτού που την κοιτάζει. 'Ο συγγραφέας αναφερόμενος στις εργασίες του συμποσίου για την «Νεοελληνική πόλη»<sup>2</sup> δείχνει να άπορεί από την ιστορική τοποθέτηση της Ρώμης δίπλα στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στο Βερολίνο, όταν η 'Αθήνα απευθύνεται σε μια Ευρώπη του Βορρά.

Στις 20 Σεπτ. 1870 κλείνει η εποχή των αγώνων της Ιταλικής παλιγγενεσίας και η πολιτική διοίκηση της χώρας οδηγείται στην Ρώμη, την διπλή πρωτεύουσα που συγκέντρωνε τις προϋποθέσεις ενός Ιταλικού «μεγαλοϊδεατισμού». Σε μια σχηματική αναλογία, η Κωνσταντινούπολη και η 'Αθήνα

1. Το κείμενο συνοδεύεται από μια σχολιασμένη βιβλιογραφία κατά κεφάλαια.

2. 'Ο Α. Caracciolo συμμετείχε στην στρογγυλή τράπεζα του συμποσίου «Νεοελληνική πόλη», 'Αθήνα - 'Ερμούπολη, 26 - 30 Σεπτ. 1984. Τα πρακτικά του συμποσίου εκδόθηκαν από την 'Εταιρεία Μελέτης Νέου 'Ελληνισμού, 'Αθήνα 1985.

μαζί σὲ μία πόλη. Ὅπου ἡ Ἀθήνα, ὅμως, γίνεται ἡ ἔθνικὴ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους στὰ 1835, προβάλλοντας λίγο ἀργότερα τὴν Μεγάλη Ἰδέα καὶ ἡ οἰκουμενικὴ πόλη χάνεται.<sup>3</sup> Ἡ Ρώμη συνδυάζοντας τὴν παράδοση τῆς πρωτεύουσας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ παπικοῦ κράτους μὲ τὴν ρωμαϊκῆς καταγωγῆς πολιτικὴ πρωτεύουσα τῆς ἐνωμένης Ἰταλίας τείνει νὰ οὐδετεροποιηθεῖ μέσα στὴν ἰσορροπία βόρειας καὶ νότιας Ἰταλίας. Ἡ μακρὰ παράδοση ποὺ ἔχει ἐνσωματώσει ὡς πρωτεύουσα τῆς ἀνώτατης καθολικῆς ἐξουσίας οἰκουμενικῶν διαστάσεων καὶ τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς παράδοσης ἔχουν προετοιμάσει τὴν ὑποδοχὴ τῆς ἀπόφασης τοῦ 1870. Αὐτὸς ὁ διῆμιος τῆς πόλης εἶναι προσδιοριστικὸς καὶ γιὰ τὸ εἶδος τῶν ἐπισκεπτῶν της ποὺ διαμορφώνουν τὴν εἰκόνα μιᾶς ἀληθινὰ κοσμοπολίτικης πόλης, ἀπὸ τοὺς θρησκευόμενους προσκυνητὲς τῆς Ἀγίας Ἐδρας ὡς τοὺς καλλιτέχνες, διανοούμενους ἐπισκέπτες τῆς αἰωνίας πόλης. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διχοτόμηση, μὲ τὸν ποταμὸ Τίβερη, ὡς διαχωριστικὸ σύνορο, συνεχίζεται σ' ὅλο τὸν 19ο αἰ. καὶ παρ' ὅλη τὴν προσπάθεια τοῦ δημάρχου E. Nathan, 1913, γιὰ τὴν δημιουργία τῆς «τρίτης» Ρώμης, ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ρώμης στὸ κρατικὸ σύστημα τῆς ἐνωμένης Ἰταλίας εἶναι δύσκολος.

Ἡ πρώτη δραστικὴ διευθέτηση τῶν σχέσεων κράτους-ἐκκλησίας θὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν Μουσολίνι, μὲ τὴν ὑπογραφή τῶν Patti Lateranensi, 1929. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Ρώμη θὰ γίνῃ τὸ θέατρο μιᾶς λεπτῆς ὑπόθεσης ποὺ ἀφοροῦσε ὅλη τὴν Ἰταλία, ἀνάμεσα στὶς ὀλοκληρωτικὲς τάσεις τοῦ φασισμού ἀπὸ τὴν μία καὶ τὶς αὐτονομιστικὲς τάσεις τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἄλλη. Αὐτὴ ἡ συμβίωση θὰ ξαναδιαταραχθεῖ μὲ τὸ πλησίασμα τοῦ φασιστικοῦ καθεστώτος στὴν λουθηρανικὴ ὅσο καὶ εἰδωλολατρικὴ ναζιστικὴ Γερμανία. Στὸν πολιτικὸ χῶρο ἡ σχέση αὐτὴ θὰ βρεῖ τὴν ἔκφρασή της στὴ διάσταση τῆς ἱστορικῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερῆς πτέρυγας καὶ εἰδικότερα τῆ στιγμῆ ποὺ ἡ σύγκλιση τῶν συμφερόντων τῶν ρωμαιοκαθολικῶν μὲ τὴν ἔθνικὴ ἀστικὴ τάξη τῆς Ἰταλίας θ' ἀναζητήσῃ μιὰ ἰσορροπία μὲ τὸ κράτος καὶ τὴν ἐκκλησία.

Ἀκόμη καὶ στὴν πολεοδομία τῆς πόλης ἡ παρέμβαση τῆς ἐκκλησίας θὰ εἶναι καθοριστικὴ. Ἡ πόλη ἀπὸ τὸν οἰκοδομικὸ πυρετὸ θὰ φθάσῃ στὴν κρίση, μιὰ κρίση ὅμως ποὺ δὲν θὰ ἔχει ἔντονο κοινωνικὸ ἀντίκτυπο σὲ μιὰ «ἡσυχη» πρωτεύουσα, ὅπως ἡ Ρώμη, ὅπου ἡ βιομηχανικὴ καθυστέρηση εἶχε ἀναβάλῃ καὶ τὴν δημιουργία ἐργατικῶν κινήματος. Ἡ ἔλλειψη κεφαλαίων, ἡ προτίμηση γιὰ ἐπενδύσεις στὸν οἰκοδομικὸ τομέα καθὼς καὶ ἡ ἀπορρόφηση ἀπὸ τὶς διοικητικὲς ὑπηρεσίες ἐμπόδισαν τὶς ἐπενδύσεις σὲ σύγχρονες παραγωγικὲς δραστηριότητες. Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἐγκαταλελειμμένο στὴν ἀνερ-

3. Βλ. Β. Παναγιωτόπουλος, «Κωνσταντινούπολη - Ἀθήνα. Ἀπὸ τὴν οἰκουμενικὴ πόλη στὴν ἔθνικὴ πρωτεύουσα», στὸ: Ἀθήνα. Πρωτεύουσα - πόλη, τ. II, ἔκδοση τῆς ἐκθεσης «Ἀθήνα εὐρωπαϊκὴ ὑπόθεση», Ἀθήνα 1985, σ. 93 - 94.

για ζούσε από την έπαιτεία γύρω από τὰ ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα καὶ τὰ σπίτια τῶν εὐγενῶν. Ἐξάλλου ἡ βιοτεχνία καὶ τὸ λιανεμπόριο λειτουργοῦσαν σὲ συνθῆκες ἀρχαϊκές, γεγονὸς ποὺ ἀπαγόρευε τὴν ἀνταγωνιστικότητα ἢ τὸν ἐκσυγχρονισμό. Συνεπῶς, μόνον ὁ οἰκονομικὸς χῶρος γύρω ἀπὸ τὴν οἰκοδομὴ δίνει σημεῖα νεωτερισμοῦ ἐκφράζοντας τὴν κερδοσκοπικὴ διάθεση τῶν πλουσίων στρωμάτων τῆς Ρώμης, ποὺ στὴν εἰκοσαετία 1850 - 1870 γνωρίζει ἀνεπανάληπτη ἐπιτυχία. Ἐχοντας ἐγκαταλείψει τὴν γεωργία καὶ μὴν ἀγγίζοντας τὴν σύγχρονη βιομηχανία, ὁ μόνος χῶρος ἀπασχόλησης ποὺ ἀπομένει εἶναι ὁ τριτογενὴς τομέας. Ἄνιχνεύεται καὶ ἐδῶ ἓνα στοιχεῖο συνέχειας ποὺ περνᾷ ἀπὸ τὴν παπικὴ περίοδο μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραφειοκρατία ποὺ πλαισίωνε τὶς ὑπηρεσίες τῆς Ἀγίας Ἐδρας. Βέβαια ἡ γραφειοκρατικὴ στελέχωση τοῦ κράτους ἔγινε σιγά-σιγά καὶ μετὰ τὸ 1900 ἄρχισαν νὰ συρρέουν στὴν πρωτεύουσα μάζες διοικητικῶν ὑπαλλήλων προκαλώντας μιὰ σειρὰ ἀπὸ κοινωνικὲς διαφοροποιήσεις. Στὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν κινητοποιήσεων ἡ ζήτηση ἔντυπου ὕλικου ἔδωσε μιὰ ὄθηση στὴν βιομηχανία τοῦ ἔντυπου καὶ γενικότερα στὶς ἐπιχειρήσεις τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημέρωσης, ὅπως ὁ κινηματογράφος (Cinecittà), ἡ τηλεόραση. Ἔτσι ἡ Ρώμη φθάνει νὰ παρουσιάζει τὴν εἰκόνα ποὺ ἀκριβῶς ἤθελε ν' ἀποφύγει ὁ Μουσολίνι, «μιὰ πόλη κουρασμένων γραφειοκρατῶν ἢ ταξιδιωτῶν μὲ προορισμὸ ν' ἀναδεύουν ἀναμνήσεις».

Μετὰ ἀπὸ ἓνα σύντομο ἀπολογισμὸ τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς Ρώμης μέσα ἀπὸ τὴν συνύπαρξη τῆς διπλῆς τῆς ιδιότητος δὲν εἶναι ἄτοπη ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ κράτους δὲν καταφέρνει τελικὰ νὰ γίνῃ τὸ ἐνεργητικὸ κέντρο τῆς χώρας. Δὲν διαταράσσει τὴν ἰσορροπία ποὺ ἐπιδιώκει τὸ ἐπιχειρηματικὸ κεφάλαιο τοῦ βορρᾶ μὲ τὴν ἔγγειο ἰδιοκτησία τοῦ νότου. Ἐξελίσσεται σὲ οὐδέτερη πόλη<sup>4</sup> πολιτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, καλλιτεχνικῶν συμβόλων, ἀνοικτὴ σὲ συναισθηματικὲς ἐπενδύσεις. Αὐτὴ ἡ πορεία διαγράφεται μέσα στὸ κείμενο καὶ τὶς εἰκόνες ποὺ τὸ ντύνουν σ' ἓνα ἐπίπεδο βασιλικῆς ἐξουσίας, ὅπου ἡ πόλη βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.

ΜΑΡΙΑ - ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗ-ΓΩΑΝΝΟΥ

4. Ὁ ὅρος «οὐδέτερη πόλη» γιὰ τὴν Ρώμη ἐμφανίζεται ἤδη τὸ 1871. Βλ. A. Caracciolo, *Roma Capitale. Dal Risorgimento alla crisi dello stato liberale*, Ρώμη 1959, σ. 40. Αὐτὸ τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτη ἐπεξεργασία τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν συγγραφέα.